

Δρος Ι. Ν. ΔΑΜΠΑΣΗ, *Ίστορικοί ιατρικοί μελέται*, Σειρά πρώτη, Έκδοσις Έταιρείας Κυκλαδικών μελετών, Άθήναι 1966, Σχ. 8 Μ, σελ. 275.

Η μελέτη τής ιστορίας εκάστης επιστήμης, ήτοι ή θεώρησις τών αρχών αὐτῆς, τών σταδίων τής εξέλιξέως της καί τών κυριωτέρων αὐτῆς σταθμῶν, ἀποτελεῖ τὸ προσφορώτερον μέσον ἵνα συλλάβῃ τις ὀρθότερον τὸ πνεῦμα τῆς επιστήμης ταύτης, τὸ ἔργον της καί τὴν πορείαν της. Τῆς ιατρικῆς επιστήμης ή ιστορική ἔρευνα ἐπεχειρήθη τὸ πρῶτον ἤδη ἀπὸ τών ἀρχαίων χρόνων καί κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὸ Ἀριστοτελικὸν Πανεπιστήμιον τοῦ Περιπάτου. Πρῶτος ιστορικός τῆς ιατρικῆς ὑπῆρξεν, ὡς φαίνεται, ὁ μαθητῆς τοῦ Ἀριστοτέλους Μέμων, ἂν κρίνῃ τις ἕκ τινος Λονδινείου παπύρου, τὸν ὁποῖον ὁ Η. Diels περιέλαβεν ὑπὸ τίτλον *Ίατρικὰ Μεμνόμενα* εἰς τὸ Suppl. Aristotelicum III. 1, Berlin 1893.

Τὸ ἐν ἐπικεφαλίδι ἔργον δὲν ἔχει γραφῆ εἰς τὸν τύπον Ἱστορίας τῆς Ἱατρικῆς, ὡς καί ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ προλόγῳ ἐξηγεῖ. Ἀποτελεῖ ἀπλῶς συναρμογὴν κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν δεκάδων τινῶν μελετῶν δημοσιευθειῶν κατὰ τὰ ἔτη 1960 ἕως 1965 εἰς διάφορα περιοδικὰ ἱατρικὰ καί φιλολογικά. Αἱ μελέται αὗται ἀναφέρονται εἰς προσωπικότητας ἀρχαίων ἱατρῶν καί διαρθοῦνται εἰς κεφάλαια κατὰ περιόδους αἰῶνων Θ' καί Η', ΣΤ', Ε' π.Χ. Εἰς ἕκαστον κεφάλαιον προτάσσεται συνοπτικὴ εἰσαγωγή, ἐν ἣ ἐκτίθεται ή πολιτιστικὴ κατάστασις εἰς τὰς κυριωτέρας τότε γνωστάς περιοχὰς τοῦ κόσμου καί εἰς τὴν Ἑλλάδα, καθὼς καί τὰ κυριαρχοῦντα πνευματικὰ ρεύματα καί αἱ κοσμολογικαὶ ἀντιλήψεις, ἐξ ὧν, ὡς εἶναι φυσικόν, ἐπηρεάζονται καί αἱ περὶ σώματος καί ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου ἰδέαι καθὼς καί αἱ περὶ ὑγείας, νόσου καί θεραπείας ἀντιλήψεις. Ἰδιαιτέρως εἰς τὰ ἔργα τών φιλοσόφων, τών ποιητῶν καί τών ἄλλων πνευματικῶν ἐργασιῶν ὑπάρχουν λεπτομερέστεραι μαρτυρίαί σχετιζόμεναι πρὸς τὴν ἱατρικὴν, ταύτας δὲ συλλέγει καί παραθέτει μετ' ἐπιμελείας ὁ συγγραφεὺς, διὰ νὰ δώσῃ εἰκόνα περὶ τών ἱατρικῶν ἀντιλήψεων εκάστης ἐποχῆς.

Η ἐξέτασις εκάστου ἱατροῦ δὲν περιορίζεται εἰς τὴν εἰσφορὰν αὐτοῦ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἱατρικῆς, ἀλλ' ἐκτείνεται εἰς διερεύνησιν τῆς πνευματικῆς του προσωπικότητος καί τοῦ ἐν γένει κόσμου τών ἰδεῶν του, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ἐντάσσονται αἱ ἱατρικαὶ του ἀντιλήψεις, πάντοτε δὲ ἐν συναφείᾳ πρὸς τὰς ἰδέας τῆς ἐποχῆς, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐκτιμᾶται καλύτερον καί νὰ ἐξαίρεται ή συμβολή του εἰς τὴν πρόοδον τῆς επιστήμης τῆς ἐποχῆς του.

Κατὰ σειρὰν γίνεται ἐξέτασις τών ἐξοχωτέρων ἀρχαίων ἱατρῶν ἀρχῆς γινομένης ἀπὸ τοῦ μυθικοῦ ἐκείνου Ζαμόλξιδος τοῦ Θρακῆς καί τοῦ Σκύθου Ἀβάριδος (Θ' καί Η' αἰών), εἶτα τών θρυλικῶν χρησμολόγων καί κοσμολόγων Ἐπιμενίδου καί Φερεκύδους (Ζ' αἰών), τών Ἰώνων φιλοσόφων καί ἱατρῶν καί διαφόρων Πυθαγορείων (ΣΤ' αἰών) καί τέλος διαφόρων ἐξ Ἰωνίας, Κάτω Ἰταλίας καί Σικελίας καί ἐκ τών νήσων ἱατρῶν τοῦ Ε' αἰῶνος καί τών τῆς Κνιδίας Σχολῆς. Περὶ τῆς σχολῆς τῆς Κῶ καί τοῦ Ἱπποκράτους δὲν γίνεται ἐνταῦθα λόγος, ἀλλ' ὡς ἐξηγεῖ ὁ σ. θὰ ἀποτελέσουν θέμα ἑτέρου βιβλίου. Οὕτω ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ τὸ περὶ ἱατρῶν τοῦ Ε' αἰῶνος κεφάλαιον δύναται νὰ θεωρηθῆ ἑλλιπέες, τοῦτο δὲ δέχε-

ται και ὁ σ. ἐπεξηγῶν τὸν τίτλον τοῦ παρόντος ἔργου διὰ τοῦ ὑποτίτλου Σειρὰ π ρ ὠ τ η. Ἐνταῦθα θὰ ἠδύνατο νὰ παρατηρηθῇ ὅτι εὐστοχωτέρα θὰ ἦτο ἡ διαπραγματεύσεις τῶν ἰατρῶν τοῦ Ε' αἰ. οὐχὶ κεχωρισμένως ἀπὸ τῶν τοῦ Δ' διότι ἀμφότεροι οἱ αἰῶνες οὗτοι ἐν τῇ ἱατρικῇ ἀποτελοῦσιν ἀδιάσπαστον ἐνότητα, ἰδίᾳ δὲ τῆς Κώας ἱατρικῆς σχολῆς ἡ προσφορὰ κατανέμεται εἰς ἀμφοτέρους τοὺς αἰῶνας, ἀφοῦ τὰ πλεῖστα τῶν Ἱπποκρατικῶν συγγραμμάτων, εἰς τὰ ὅποια ἀντικατοπτρίζεται ἡ δραστηριότης τοῦ Ἱπποκράτους διετυπώθη ὑπὸ τῶν Ἱπποκρατικῶν ἰατρῶν κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα.

Ἡ ἐν τῷ βιβλίῳ διαπραγματεύσεις τοῦ ἔργου ἐκάστου τῶν βιογραφουμένων ἰατρῶν γίνεται μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας, αἱ δὲ ἐκτιθέμεναι πληροφορίαὶ καὶ ἀπόψεις τεκμηριοῦνται κριτικῶς διὰ παραθέσεως χωρίων ἀρχαίων ἢ μεταγενεστέρων συγγραφέων, ἐν ὅσῃ πάντοτε καὶ τῶν κρίσεων ἄλλων ἐρευνητῶν ἡμετέρων καὶ ξένων (Γάλλων καὶ Ἄγγλων), ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἐκάστοτε παραπομπὴ εἰς πλουσιωτάτην βιβλιογραφίαν.

Τὸ συναχθὲν εἰς τὸ βιβλίον ἐκλεκτῆς ποιότητος ὕλικὸν εἶναι πολύτιμον. Τὸ βλέμμα τοῦ συγγραφέως ἐπεκτείνεται πέραν τῆς ἱατρικῆς προσφορᾶς τοῦ βιογραφουμένου ἱατροῦ, εἰς τὰς περὶ κόσμου καὶ βίου ἀντιλήψεις καὶ αὐτοῦ καὶ τῆς ἐποχῆς του, εἰς τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἱατρικῶν ἀντιλήψεων τῆς σχολῆς εἰς ἣν ἀνήκει ὁ ἐξεταζόμενος ἱατρὸς καὶ εἰς τὰ στοιχεῖα τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ εἰσφορᾶς. Καὶ ἡ ἐξέτασις αὕτη γίνεται μὲ πληρότητα, συστηματικότητα καὶ ἐμβριθειαν.

Ἐν τούτοις ὁ χαρακτήρ τοῦ βιβλίου εἶναι ἀποσπασματικός. Καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦτον δὲν ἴσχυσε νὰ μεταβάλῃ οὔτε ἡ πρόταξις ἐν ἐκάστῳ κεφαλαίῳ τῆς ἀναγκαίας συνοπτικῆς εἰσαγωγῆς οὔτε ἡ ἐπίταξις τῶν προσθηκῶν. Εἶναι καταφανὴς ἡ ἔλλειψις μιᾶς συνθετικῆς θεωρήσεως, ἥτις δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι θὰ ἐπιχειρηθῇ ὑπὸ τοῦ σ. μετὰ τὴν ὀλοκλήρωσιν τοῦ ἔργου διὰ τῆς Δευτέρας σειρᾶς τῶν ἱατρικῶν μελετῶν.

Εἰς μίαν συνθετικὴν θεώρησιν θεωροῦμεν ἀναγκαῖον νὰ καθορισθῇ σαφέστερον καὶ ἀκριβέστερον ἡ διαφορὰ τῆς Ἑλληνικῆς Ἱατρικῆς Ἐπιστήμης, ἥτις στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ὀρθολογισμοῦ, ἀπὸ τὴν ἐκ τῶν ναῶν ἐκπορευθεῖσαν καὶ εἰς τοὺς ναοὺς μείνανσαν μέχρι τέλους πιστὴν ἱερατικὴν μαγικὴν θεραπευτικὴν τῶν Ἀνατολικῶν ἔθνῶν. Βεβαίως, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ συγγραφεὺς, εἰς τὴν γέννησιν καὶ τὴν πρόδον τῆς ἱατρικῆς συνετέλεσαν καὶ οἱ φιλόσοφοι μὲ τὴν μεταφυσικὴν των σκέψιν καὶ οἱ σοφισταὶ μὲ τὰς γνώσεις των καὶ οἱ ποιηταὶ μὲ τὴν ἔμπνευσίν των καὶ ἡ μαγεία τοῦ ἱερατείου καὶ αἱ παρατηρήσεις τῶν γυμναστῶν καὶ τῶν ἱατρικῶν σχολῶν. Εἰς τὴν ἔρευναν ὅμως πρὸς ἐξακρίβωσιν τοῦ πῶς ἐγεννήθη καὶ πῶς ἠνδρώθη ὡς ἐπιστήμη ἡ ἱατρικὴ, τὸ βάρος πίπτει εἰς τὰς παρατηρήσεις τῶν ἰατρῶν τῶν σχολῶν καὶ τὰς ἐπεξεργασίας αὐτῶν, ἰδίᾳ ὑπὸ τῶν δεσποζουσῶν ἱατρικῶν μορφῶν κατὰ τοὺς μεγάλους σταθμοὺς τῆς προόδου.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ὁ συγγραφεὺς εἰς τὴν ὄντως ἐμβριθῆ διαπραγματεύσειν τοῦ ἔργου τῶν καθ' ἕκαστον ἰατρῶν παρέχει μετὰ πληρότητος ὅλας τὰς πληροφορίας περὶ τῶν νέων ἐκάστοτε προόδων καὶ τῶν νέων κατακτήσεων τῆς Ἐπιστήμης, ὡς λ. χ. ἐν τοῖς περὶ Ἀλκιμῆος, ὅτι οὗτος πρῶτος προσήγαγεν

ἀπόδειξιν περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, ὅτι καθώρισε τὸν ἐγκέφαλον ὡς ὄργανον τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας, ὅτι καθώρισε τὴν ἔννοιαν τῆς υἰείας καὶ τῆς νόσου κλπ. Εἶναι ὅμως ἐπιβεβλημένον νὰ γίνῃ ἀνακεφαλαιωτικὴ συνθετικὴ θεώρησις ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἐπὶ τῇ προσεχεῖ συμπληρώσει τοῦ ἔργου του διὰ νὰ καθορισθῇ σαφέστερον ποῖοι ἦσαν οἱ σπουδαιότεροι ἐργάται τῆς προόδου τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης, ποῖαι γνώσεις ἀπετέλεσαν σταθμοὺς εἰς τοὺς διαφόρους τομεῖς καὶ τὸ κυριώτερον νὰ καταδειχθῇ ἡ διαφορὰ τοῦ χαρακτῆρος τῆς Ἑλληνικῆς Ἱατρικῆς Ἐπιστήμης, ἐφ' ἧς ὠκοδομήθη ἡ σημερινὴ Ἱατρικὴ, ἀπὸ τὴν ἐντελῶς διάφορον ἱερατικὴν μαγικὴν θεραπευτικὴν τέχνην τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνες ἱατροὶ ἔμειναν ἀπολύτως ἀνεπηρέαστοι.

Κατὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου θὰ ἔπρεπε νὰ ἐλεγχθοῦν καὶ τὰ τυχόν ὑπάρχοντα τυπογραφικὰ παροράματα, ὧν ἡ διόρθωσις βαίνει ἤδη μέχρι τῆς σελ. 148. Ἀλλὰ εὐθὺς ἐν τῇ σελ. 150 καὶ ταῖς ὑποσημειώσεσι ὁ ἀριθμὸς τῆς ὑποσ. 6 εἶναι ἐσφαλμένος ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ 3. Καὶ εἶναι κρῖμα εἰς ἓν βιβλίον τόσον ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἄρτιον νὰ ὑπάρχουν ἐπουσιώδη παροράματα.

ΠΑΝ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

* * *

ΗΛΙΑ Σ. ΠΑΠΑΛΑ, *Αἰσχύλου Προμηθεὺς Δεσμώτης*, λογοτεχνικὴ μετάφρασις, Ἀθῆναι 1966, σχ. 8ον Μ., σελ. 85.

Κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαπενταετίαν ἔχει παρατηρηθῆ κάποια ἐντονωτέρα προσπάθεια νὰ γίνουσι γνωστοὶ εἰς τὸ εὐρὺ κοινὸν τοῦ λαοῦ μας οἱ ἀρχαῖοι ποιηταὶ διὰ μεταφράσεων. Βεβαίως ἡ προσπάθεια δὲν εἶναι νέα καὶ τῶν παλαιότερων πως φιλολόγων Ἰω. Γρυπάρη καὶ Δημ. Σάρρου αἱ εὐδόκιμοι μεταφράσεις τῶν ἀρχαίων, καὶ ἰδιαιτέρως τῶν τραγικῶν, εἶναι λίαν γνωσταί, ἰδίᾳ λόγῳ τῆς χρησιμοποίησώς των εἰς τὰς παραστάσεις τοῦ θεάτρου, καθὼς ἐπίσης γνωσταὶ εἶναι καὶ αἱ μεταφράσεις τοῦ παλαιότερου ἐκ τῶν νέων, τοῦ Θρ. Σταύρου.

Οἱ νέοι μας φιλόλογοι ἐσχάτως ἠθέλησαν νὰ μὴ ἀφήσουν ἄνευ συνεχείας τὸ ἔργον τῶν παλαιότερων, διὸ καὶ ἀπὸ τινων ἐτῶν πλειὰς φιλολόγων ὑπὸ θειοτέρας τινὸς ὀρμῆς κινουμένη ἐνεφάνισεν ἀρκετὰ ἐπιτυχεῖς μεταφράσεις τῶν ἔργων τῶν παλαιῶν μας τραγικῶν.

Μεταξὺ τῶν ἐργατῶν τῆς ἐκλαϊκεύσεως τῶν παλαιῶν ἀριστουργημάτων, τῶν ἀθανάτων τραγικῶν μας καταλέγεται καὶ ὁ καθηγητῆς Ἡλίας Παπαλᾶς, ὁ ὁποῖος ἀπὸ ἀρκετῶν ἐτῶν ἐπιδοθεὶς μετὰ ζήλου εἰς τὴν μελέτην τοῦ ἀρχαίου πνεύματος, περὶ οὗ καὶ συνέγραψεν εἰδικὴν μελέτην, ἐσυστηματοποίησε τὸ μεταφραστικὸν του ἔργον ἐμφανίσας εἰς τὴν δημοσιότητα ἐμμέτρους μεταφράσεις ἐξ τραγωδιῶν τοῦ Σοφοκλέους καὶ δύο τοῦ Εὐριπίδου. Ἐσχάτως δὲν ἠθέλησε νὰ ἀφήσῃ ἐκτὸς τῆς δραστηριότητός του καὶ τὸν Αἰσχύλον καὶ μᾶς παρουσίασε τὴν μετάφρασιν τοῦ Προμηθεὺς Δεσμώτου.